

Morális felelősség

2012. június 2-án a Kaposvári Egyetem Pedagógiai Karának Társadalomtudományi Tanszéke, a Magyar Coachszövetség és az IACM Üzleti Akadémiája konferenciát szervezett *Morális felelősség* címmel. A *Magyar Filozófiai Szemle* jelen számának tematikus blokkjában szereplő öt tanulmányból hármat (Ludassy Máriáét, Réz Annáét és Nemes Lászlóét) e konferencia előadásainak írásos változatai alkotják. Két további tanulmány (Huoranszki Ferencé és Bernáth Lászlóé) lapunk felhívására érkezett.

Ludassy Mária *A polgári felelősség kialakulása a 18. században: Condorcet koncepciója* című tanulmányában az utolsó francia enciklopédistának a jövő nemzedék iránti felelősségről szóló elgondolásait ismerteti és elemzi. Condorcet korában egyedülálló módon úgy vélte, hogy e felelősségvállalás helyes módja a születésszabályozás. Amellett is sikraszállt, hogy a nők emancipációja következik az egyetemes emberi jogok eszméjéből. Ugyanakkor Condorcet indoktrináció-ellenes meggyőződése kizárja, hogy az emberi jogokat megkérdőjelezhetetlen dogmának tekintsük; mi több, lehetővé teszi, hogy az elkövetkező nemzedék elvesse e hipotézist. Ez a radikalitás zavarba ejtően időszerűvé teszi Condorcet elgondolásait.

Huoranszki Ferenc *Erkölcsei felelősség és gyakorlati modalitások* című tanulmánya azzal a klasszikus metafizikai problémával foglalkozik, hogy a determinizmus összeegyeztethető-e a másképp cselekvés képességével. Számos kortárs elemzés szerint a felelősségtulajdonítás szempontjából az alternatív lehetőségekre vonatkozó kérdés vagy egyáltalán nem releváns, vagy csak bizonyos kontextusban az. Ennek az az oka, hogy e nézet képviselői szerint bizonyos racionális képességek elégségesek az erkölcsi felelősséghez, és ennél fogva az alternatív cselekvés képességére vonatkozó kérdés irreleváns. Az aszimmetrikus modell képviselői (Susan Wolf, Michael Smith, Philippe Pettit) szerint az alternatív lehetőségek kérdése csak a helytelen viselkedés esetén merül fel, egyébként a helyes elvek alapján történő helyes viselkedés a felelősség feltétele. Az elméletek másik csoportja Harry Frankfurt nevezetes példái alapján úgy véli, a helytelen cselekedetekért viselt felelősség sem követeli meg azt, hogy a személy

képes legyen másképp is cselekedni, mint ahogyan tesz. Egyesek szerint (Jay Wallace) a racionális, illetve morális képességek birtoklása önmagában is elég a felelősséghez, míg mások szerint (John Fischer, Mark Ravizza) a felelősség feltétele, hogy az adott cselekedet a racionális érvekre érzékeny mechanizmus eredményeként jöjjön létre. Huoranszki a tanulmányában amellet érvel, hogy még ha a racionális képességek *birtoklása* valóban elengedhetetlen is az egyén erkölcsi felelősségéhez, azok megfelelő *gyakorlása* feltételezi az alternatív lehetőségeket.

Bernáth László *Naturalizmus és erkölcsi felelősség: a Frankfurt-típusú példák* című tanulmánya – hasonlóan az előzőhöz – szintén a determinizmus és szabad akarat viszonyát vizsgálja. A tanulmány fókuszában az a kérdés áll, hogy az erkölcsi felelősségnek a filozófiai tradíció által ránk hagyományozott fogalma összeegyeztethető-e a kortárs analitikus filozófiában domináns naturalizmussal. Kompatibilistának szokás nevezni azokat a filozófusokat, akik szerint ezek a koncepciók kibékíthetők. A kompatibilistáknak egy újszerű érvelési stratégiát adnak a kezébe az úgynevezett Frankfurt-típusú példák. Ezek a gondolat kísérletek olyan erkölcsi döntéshelyzeteket írnak le, amelyekben a döntés nem változtatja meg érdemben a dolgok alakulását, de ennek ellenére hajlunk arra, hogy a döntéshozónak erkölcsi felelősséget tulajdonítsunk. E gondolat kísérletek a szerző elemzésének fényében sikertelennek bizonyulnak, valószínűvé téve a negatív konklúziót: a naturalizmus nem egyeztethető össze az erkölcsi felelősség fogalmával.

Réz Anna *Befolyásoljuk a meggyőződéseinket?* című tanulmánya azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy felelősséggel tartozunk-e a meggyőződéseinkért. A kérdés megválaszolása azon áll vagy bukik, hogy képesek vagyunk-e a szó releváns értelmében befolyást gyakorolni a meggyőződéseinkre. Réz amellet érvel, hogy igen; mégpedig pontosan úgy, ahogyan azt a hétköznapiakban gondolni szoktuk: új bizonyítékok gyűjtése, a régi felülvizsgálata és súlyozása révén. Bár kétségtelen, hogy a meggyőződéseink feletti befolyás más természetű, mint az a befolyás, amelyet a cselekedeteink feletti gyakorlunk, ez mégsem kell, hogy zavarjon bennünket: a befolyásgyakorlásnak az előbbi fogalma is teljes összhangban van mindennapi szóhasználatunkkal. Amikor a hétköznapiakban azt kérdezzük, hogy képesek vagyunk-e befolyást gyakorolni tárgyakra, helyzetekre vagy személyekre, akkor a befolyásgyakorlásnak egy sokkal gyengébb fogalmával dolgozunk, mint amit a legtöbb felelősségelmélet feltételez. Réz tanulmányában arra a következtetésre jut: nincsen okunk azt gondolni, hogy nem vagyunk képesek befolyásolni a meggyőződéseinket, és hogy ennél fogva nem is viselhetünk értük erkölcsi felelősséget.

Nemes László *Szituáció, erény és lelemény: Az erkölcsi felelősség kérdése egykor és ma* című tanulmányában az 1990-es években egyes amerikai filozófusok között kibontakozott ún. *szituacionizmus-vita* kapcsán tárgyalja azt az álláspontot, miszerint a morális döntéseinkkel és viselkedésünkkel kapcsolatos újabb empirikus tudományos eredmények aláásnak az antik erényetika néhány központi

előfeltevését. Nemes arra próbál rámutatni, hogy az erényekről való antik gondolkodás sokkal összetettebb, mint szituacionista kritikusai sugallják, és számos olyan eleme is van, amely éppenséggel összeegyeztethető a szituacionisták azon feltevésével, hogy erkölcsi döntéseinkben, illetve erkölcsi felelősségünk megítélésében a döntéseinket befolyásoló környezeti hatásokat is be kell vonnunk a megfontolások körébe. Három ilyen példát említ: Odüsszeusz leleményes eljárását a szirének éneke kapcsán, Seneca tanácsát a tömegek elkerülésére, illetve az antik filozófiában a lélek részekre oszthatóságára vonatkozóan megjelenő különböző koncepciókat.

Végül hadd ajánljunk a morális felelősség témája iránt érdeklődők figyelmébe egy jövő tavasszal, a Gondolat Kiadó gondozásában megjelenő tanulmánykötetet: Réz Anna (szerk.) *Vétkek és választások – A felelősség elméletei* című könyvét. A tanulmánykötet olyan, zömmel kortárs filozófusok etikai tárgyú írásainak fordítását tartalmazza, mint Harry Frankfurt, Thomas Nagel, Bernard Williams és még sokan mások.

Mekis Péter – Tőzsér János